

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.14>
УДК 343.98

М. С. Федоренко, аспірант кафедри криміналістичної характеристики права та процесу Львівського торговельно-економічного університету
E-mail: marik7563@gmail.com

ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розглянуто форми та способи перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів як структурні елементи криміналістичної характеристики. Зазначено, що застосування термінів «форма» й «спосіб» до дій з перевищення влади або службових повноважень пересвідчує про ускладнену структуру цих протиправних діянь, які зовні виявляються у формах, а реалізуються в системі певних умисних протиправних дій правоохоронців, спрямованих на досягнення злочинної мети. Форма відбиває зовнішній аспект дій із перевищення влади або службових повноважень, а спосіб – внутрішній, тобто як, яким чином здійснено перевищення влади або службових повноважень, наприклад, через віддавання неправомірних наказів, розпоряджень підлеглим, підписання документів від імені вищестоящих осіб, нанесення ударів затриманому, неправомірне застосування спеціальних засобів тощо. Тому в криміналістичній характеристиці перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів має відбиватися інформація як про форми, так і способи перевищення.

Ключові слова: криміналістична характеристика злочинів, елементи криміналістичної характеристики злочинів, форми й способи в структурі криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, класифікація форм і способів перевищення влади або службових повноважень.

Постановка проблеми. Формування криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, наповнення її змісту необхідними, значущими ознаками неможливе без докладного аналізу форм і способів учинення цього різновиду кримінальних правопорушень. Слід зазначити, що саме ці правові категорії розкривають сутність об'єктивної сторони складу цього злочину, а їх наявність (доведеність) є визначальною для інкримінування службовій особі дій із перевищення своїх повноважень.

Актуальність теми дослідження. Виокремлення й докладний аналіз форм і способів перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів є визначальними не лише для успішного формування криміналістичної характеристики цього різновиду кримінальних правопорушень, а й для підвищення ефективності розслідування цих зло-

чинних проявів. Стан розроблення такого роду наукових положень безпосередньо впливає на якість організації конкретного кримінального провадження. Тому ці напрацювання мають базуватися на сучасних досягненнях науки криміналістики та результатах узагальнення передової судово-слідчої практики.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення концептуальних засад формування й застосування криміналістичної характеристики злочинів здійснили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гавло, Ю. П. Гармасєв, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Є. Корноухов, С. Ю. Косарєв, О. Ф. Лубін, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, В. В. Тіщенко, С. Н. Чурилов, В. Ю. Шепітько, А. В. Шмонін, Б. В. Щур, М. П. Яблоков.

Водночас у сучасній криміналістичній літературі відсутні наукові праці, присвячені формуванню та реалізації криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів і такому її елементу, як форми та способи такого перевищення, тож зазначеній проблематиці не приділялась належна увага з боку вчених-криміналістів.

Формування цілей статті. Метою статті є розроблення на підставі сучасних досягнень криміналістики та узагальнення передової судово-слідчої практики такого елемента криміналістичної характеристики, як форми й способи перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів і надання рекомендацій щодо використання цих даних у конкретному акті кримінального провадження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Застосування термінів «форма» та «спосіб» до дій із перевищення влади або службових повноважень зайвий раз пересвідчує про ускладнену структуру цих протиправних діянь, які зовні виявляються у формах, а реалізуються в системі певних умисних протиправних дій, спрямованих на досягнення злочинної мети, тобто в способах. Тому, на наше переконання, в криміналістичній характеристиці досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень має йтися як про форми, так і способи перевищення влади або службових повноважень.

Слід зазначити, що в об'єктивній стороні складу злочину лише в загальному вигляді визначено форми перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. Так, у ч. 1 ст. 365 Кримінального кодексу України (КК України) йдеться про умисні дії службової особи, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, а в ч. 2 цієї самої статті визначаються ті форми перевищення влади або службових повноважень, які супроводжувалися насильством, застосуванням зброї або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями. Про способи як такі в цитованій нормі КК України взагалі не йдеться, а тому визначення їх у криміналістичній характеристиці набуває особливого значення.

Ускладненість дій, що можуть бути кваліфіковані як перевищення влади або службових повноважень, породжувала різні погляди науковців і зайві

дискусії щодо цієї проблеми. Так, на думку А. Н. Трайніна, перевищення влади може виявлятися лише у вчиненні суб'єктом службових злочинів дій, які належать до компетенції вищої інстанції (службової особи чи колегіального органу)¹. О. О. Жижиленко до такого роду дій відносить: 1) розширення винним, усупереч закону, наданих йому повноважень (наприклад, пом'якшення чи посилення призначеного особі покарання в процесі його відбування); 2) учинення суб'єктом службових злочинів дій, які належать до компетенції іншої особи; 3) учинення службовою особою дій, які не належать до компетенції жодної особи; 4) учинення суб'єктом службових злочинів дій, які належать до його компетенції, за відсутності необхідних фактичних підстав для їх учинення; 5) учинення дій без дозволу вищого начальника².

Свою чергою, Б. В. Здравомислов уважав, що перевищення влади може полягати в: 1) учиненні службовою особою дій, які належать до компетенції вищої службової особи чи органу цього або іншого відомства; 2) учиненні дій, які належать до компетенції службової особи, але без спеціального дозволу; 3) учиненні дій, що не належать до компетенції жодної службової особи³. У подальшому він розширив цей перелік указівкою на дії, що можуть бути вчинені лише колегіально⁴.

В. Ф. Кириченко до числа дій, що можуть бути кваліфіковані як перевищення влади, відносив такі: 1) учинення дій, що належать до компетенції вищої службової особи цього самого відомства; 2) учинення дій, що належать до компетенції службової особи іншого відомства; 3) учинення дій, які можуть бути вчинені лише за певних обставин⁵.

А. В. Галахова дещо уточнила наведені раніше пропозиції, зазначивши, що, по-перше, перевищенням влади може визнаватися вчинення суб'єктом службових злочинів дії, яка належить до компетенції не тільки вищої, а й узагалі будь-якої службової особи цього самого відомства, а по-друге, учинення суб'єктом службових злочинів дії, що може бути вчинена лише колегіальним органом⁶.

Найбільш повний перелік дій, які можуть трактуватися як перевищення влади або службових повноважень, запропонував Д. Д. Дюджашвілі, до яких він відносив: 1) учинення дій, які входять до компетенції вищої службової особи цього самого відомства в порядку підлеглості; 2) учинення дій, які

¹ Трайнин А. Н. Должностные и хозяйственные преступления. Москва, 1938. С. 32.

² Жижиленко А. А. Должностные (служебные) преступления: (Глава III Уголовного кодекса). Практический комментарий. Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва, 1927. С. 37–39.

³ Здравомыслов Б. В. Должностные преступления : учеб. пособие для студентов. Москва : ВЮЗИ, 1956. С. 53.

⁴ Здравомыслов Б. В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. Москва : Юрид. лит., 1975. С. 106.

⁵ Кириченко В. Ф. Виды должностных преступлений по советскому уголовному праву. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. С. 27–28.

⁶ Галахова А. В. Превышение власти или служебных полномочий. Вопросы уголовно-правовой квалификации. Москва : Юрид. лит., 1978. С. 30–31.

входять до компетенції службової особи цього відомства, якій винна особа не підпорядковується; 3) учинення дій, які входять до компетенції службової особи іншого відомства; 4) учинення дій, які входять до компетенції службової особи за особливих обставин, які в цьому разі відсутні (у тому числі й учинення дій, що можуть бути вчинені за відсутності певних умов, які в цьому разі присутні, і вчинення дій за наявності спеціальних повноважень, що наразі відсутні); 5) учинення дій, які належать до компетенції колегіального органу; 6) учинення дій, що жодна службова особа чи орган не мають права вчиняти¹.

Підсумовуючи результати наукових дискусій і судово-слідчу практику, Пленум Верховного Суду України в постанові «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 указав на декілька форм такого перевищення, наприклад: а) учинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) учинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов; в) учинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) учинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти².

Щодо перевищення влади або службових повноважень, яке реалізується у формі насильства, застосування зброї або болісних і таких, що ображають особисту гідність потерпілого, дій (ч. 2 ст. 365 КК України), то в кримінально-правовій доктрині йдеться як про фізичне, так і психічне насильство. Під фізичним насильством розуміється незаконне позбавлення чи обмеження волі, нанесення удару, завдання потерпілому побоїв (нанесення множинних ударів без порушення анатомічної цілісності людського тіла), катувань, мордувань, заподіяння тілесних ушкоджень. Якщо в результаті насильства потерпілому заподіюються середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або смерть, для винного настає відповідальність за сукупністю – за службовий злочин і за злочин проти особистості.

Психічне насильство припускає погрозу вчинити насильницькі дії як до самого потерпілого, так і його рідних і близьких; погрозу розголосити ганебні для потерпілого чи його близьких відомості. При цьому погрози, залякування застосовуються з метою полегшити перевищення влади та примусити потерпілого вчинити на користь винного які-небудь дії або, навпаки, відмовитися від їх учинення. Погрози фізичним насильством виражаються словами, письмово, жестами та зазвичай виходять від особи, що перевищує владу.

Застосування зброї – це застосування в процесі перевищення влади або службових повноважень як вогнепальної (гвинтівки, пістолети, автомати

¹ Дойджашивили Д. Объективная сторона превышения власти или служебных полномочий. *Сов. юстиция*. 1989. №22. С. 25.

² Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 роки) / упоряд.: В. І. Тютюгін, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна. Харків : Право, 2013. С. 232–235.

тощо), так і холодної зброї (фінські ножі, кортики, кинджали, багнети тощо). При цьому під застосуванням не обов'язково слід розуміти безпосереднє використання зазначеної зброї за її прямим призначенням (прицільно стріляти, завдавати удар кинджалом, прикладом, пістолетом і т. ін.), а й саму її демонстрацію з метою примусити будь-кого до здійснення будь-яких дій чи навпаки – примусити відмовитися від них. Застосування зброї також здійснюється як з метою фізичного впливу на потерпілого, так і з метою психічного впливу – вплинути на психіку потерпілого й зломити його опір. Ту обставину, що в законі застосування зброї виділено як кваліфікуючу ознаку поряд із насильством, можна пояснити бажанням законодавця особливо підкреслити підвишену суспільну небезпеку перевищення влади, що супроводжувалося застосуванням зброї.

Болісні – це такі дії, що заподіяли потерпілому фізичний біль, моральні страждання. Такі дії можуть полягати в протиправному застосуванні спеціальних засобів (наручників, гумових кийків, отруйних газів тощо), у тривалому позбавленні людини їжі, води, тепла, залишенні її в шкідливих для здоров'я умовах, у використанні вогню, електроструму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути. Образливі – це такі дії, що принижують людську гідність, честь потерпілого, підривають його авторитет, учинені в непристойній формі (наприклад, ляпас, різні непристойні жести, пльовки, особистий огляд жінки співробітником митного органу – чоловіком). Болісні дії, так само як і образливі, а рівною мірою насильство й застосування зброї здійснюються з метою образити особисту гідність потерпілого та в кінцево-му підсумку придушити його протидію перевищенню влади¹.

Аналіз чинного законодавства, юридичної літератури, результатів узагальнення судово-слідчої практики надають підстави стверджувати, що до форм перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів можна віднести такі:

1) дії, що явно виходять за межі наданих співробітниками правоохоронних органів прав чи повноважень (склали 18,29 % (64 кримінальні провадження (справи))):

— дії, які входять до компетенції будь-якої іншої (але не цієї) службової особи (2,00 % від загальної кількості кримінальних проваджень (справ));

— дії, які хоча й могли бути вчинені цією службовою особою, але лише за наявності особливих і відсутніх у цьому випадку обставин, за особливих умов, в особливій обстановці, з особливого дозволу та в особливому порядку (3,42 %);

— дії, які заборонені, й жодна службова особа та за жодних обставин не уповноважена давати дозвіл на їх здійснення (5,14 %);

— завідомо незаконні затримання, привід або арешт (3,72 %);

¹ *Галахова А. В.* Знач. твір. С. 78–87; *Балтишев О. Ф., Рибачук В. І.* Відповідальність за злочини у сфері службової діяльності: питання кваліфікації злочинів, передбачених розділом 17 КК України : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2003. С. 19–21; *Андрушко П. П., Стрижевська А. А.* Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. С. 241–243.

— порушення права на захист (0,57 %);
— порушення недоторканності житла (2,29 %);
— знищення або пошкодження чужого майна (0,86 %);
— порушення таємниці листування, телефонних розмов, телефонної та іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер із використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації (0,29 %);

2) дії, які пов'язані з насильством, застосуванням зброї, або такі, що ображають особисту гідність потерпілого, 81,71 % (286 кримінальних проваджень (справ):

— нанесення побоїв, мордувань (40,85 %);
— спричинення фізичного болю та моральних страждань (22,00 %);
— катування (3,43 %);
— примушування давати показання та повідомлення відомостей (7,71 %);
— примушування до підписання незаконно складених протоколів про адміністративні порушення (5,14 %);
— незаконне позбавлення волі або обмеження свободи дій чи переміщення (2,57 %).

Як убачається, зазначені різновиди кримінальних діянь мають неоднакову практику застосування. Із 350 кримінальних проваджень (справ) про перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, що узагальнені, дії службових осіб, які явно виходять за межі наданих їм прав чи повноважень, склали 18,29 % (64 кримінальні провадження (справи)), тоді як дії, пов'язані із застосуванням насильства, зброї або болісних дій, і такі, що ображають особисту гідність потерпілого, – 81,71 % (286 кримінальних проваджень (справ)).

Реалізація цих форм перевищення влади або службових повноважень здійснюється через застосування певних способів злочину, тобто умисних дій правоохоронців, спрямованих на досягнення злочинної мети. І якщо форма відбиває зовнішній аспект таких дій із перевищення, то спосіб – внутрішній, тобто як, яким чином здійснено перевищення влади або службових повноважень, наприклад, через віддавання неправомірних наказів, розпоряджень підлеглим, підписання документів від імені вищестоящих осіб, нанесення ударів затриманому, неправомірне застосування спеціальних засобів тощо.

Спосіб злочину як правова категорія виступає об'єктом дослідження наук кримінально-правового циклу, а саме кримінального права, кримінології та криміналістики, де кожна з цих галузей знань вивчає його під своїм кутом зору виходячи з власних теоретичних і прикладних завдань. Так, фахівці в галузі кримінального права роблять акцент на об'єктно-предметних умовах, засобах і знаряддях застосування способу¹. Судові психологи звертають увагу на психофізіологічні та характерологічні особливості людини,

¹ Панов Н. И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1987. С. 6–7.

її знання, уміння, навички, звички, що знаходять відбиття в певних способах дій¹. Криміналістів цікавлять передусім сліди (механізм утворення, локалізація), що залишаються після застосування того чи іншого способу злочинної поведінки². Зазначене пересвідчує, що для всебічного дослідження цієї категорії найбільш прийнятним слід розглядати міждисциплінарний підхід³.

Спосіб злочину зумовлений як об'єктивними (зовнішніми), так і суб'єктивними, тобто тими, що відносяться до особи злочинця, чинниками. До об'єктивних чинників, які впливають на спосіб учинення злочину, належать: обстановка, місце, час, знаряддя вчинення злочину. Суб'єктивними чинниками виступають: мета злочину, засоби, прийоми й умови її досягнення; наявність у злочинця професійних знань, досвіду, навичок; психологічні й фізичні особливості особи злочинця; наявність зв'язку з потерпілим, предметом посягання.

Говорячи про способи такого злочину, як перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, слід зазначити, що вони можуть бути: а) повноскладовими, тобто такими, що включають дії з готування, учинення та приховування злочину; б) обмежено складовими, де проявляються тільки дії із учинення та приховування; в) односкладовими, що включають лише дії з учинення злочину.

Слід зазначити, що в криміналістичній літературі здійснювалися спроби щодо виділення та упорядкування способів перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. Так, С. В. Міроновим запропоновано достатньо цікаву систему способів учинення цих злочинів, хоча й без урахування форм перевищення. Крім того, ним ототожнюються такі поняття, як форма та спосіб, що видається помилковим⁴. На наше переконання, упорядкування способів має відбуватися виключно до визначених форм перевищення влади або службових повноважень правоохоронцями. Саме за таких умов систематизація способів перевищення буде мати оптимальну конфігурацію і задовольняти потреби теорії та практики.

З огляду на запропонований підхід, а також урахуовуючи результати узагальнення кримінальних проваджень (справ), серед способів дій службової особи, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, можна виділити такі:

1) надання усних і письмових розпоряджень, наказів, доручень, дозволів і погоджень у вигляді резолюцій, позначок на документах (3,72 % від загаль-

¹ Еникеев М. И. Юридическая психология : учеб. для вузов. Москва : НОРМА : НОРМА-ИНФРА, 2001. С. 105.

² Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений : монография. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. С. 176.

³ Панов Н. И., Щур Б. В. Междисциплинарный подход к изучению способа совершения преступления. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2013. Вип. 13. С. 12–22.

⁴ Міронов С. В. Способи (форми) перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2013. Вип. 13. С. 94–103.

ної кількості узагальнених кримінальних проваджень (справ)). Так, лісничий Жубровицького лісництва ДП «Білокоровицьке ЛГ» 10.06.2015 у порушення вимог статей 69, 90, 91 Лісового кодексу України, статей 12, 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», пп. 2, 3, 4 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761, за відсутності дозвільних документів, лісорубного квитка та без оформлення інших документів, необхідних для його оформлення, незаконно надав усний дозвіл провести вирубку дерев¹. Начальник карного розшуку Городоцького РВ ГУМВС України у Львівській області, не маючи права розпоряджатися транспортними засобами затриманих підозрюваних, що тимчасово зберігалися на спеціальному майданчику ДАІ ГУМВС України у Львівській області, без відома уповноважених вищестоящих осіб і суду видав розпорядження підлеглим збути ці засоби на пункт приймання металобрухту²;

2) внесення неправдивих даних у службові документи (4,00 %). Так, оперуповноважені сектору карного розшуку 2-го територіального відділу міліції Солом'янського РУ ГУМВС України в м. Києві 03.07.2013 прибули в приміщення арт-кафе «Мокка» під приводом виконання доручення слідчого, не маючи на те законних підстав і повноважень, намагалися силою затримати адміністратора кафе, нанесли йому тілесні ушкодження й застосували спеціальні засоби – наручники. Потім написали рапорт на ім'я начальника ДКР МВС України, у якому виклали неправдиві відомості щодо опору з боку затриманого, а також склали адміністративний протокол КИ № 0062839 про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185 КУпАП, куди були внесені завідомо неправдиві відомості про те, що затриманий учинив злісну непокору працівникам міліції³;

3) складання фальсифікованих протоколів про адміністративні правопорушення з метою поліпшення кількісних показників професійної діяльності (3,15 %). Інспектори ППС взводу обслуговування стаціонарного посту № 2 роти дорожньо-патрульної служби ДАІ ГУМВС України в Запорізькій області для покращення показників роботи 18.11.2012 внесли неправдиві дані про вчинення водієм адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 130 КУпАП⁴;

4) уведення в оману затриманих, підозрюваних або надання обіцянок, які наперед неможливо виконати (1,42 %). Так, слідчий СВ ЛІВ на станції імені Т. Г. Шевченка УМВС України на Одеській залізниці 09.07.2914, явно виходячи за межі наданих йому прав і повноважень, достовірно знаючи, що обвинувальний акт у кримінальному провадженні стосовно підозрюваної особи вже скеровано до суду, а він не в змозі вплинути на остаточне судове

¹ Архів Олевського районного суду Житомирської області. Справа № 287/439/16-к.

² Архів Пустомитівського районного суду Львівської області. Провадження № 1-кп/450/43/14.

³ Архів Солом'янського районного суду м. Києва. Провадження № 1-кп/760/52/16.

⁴ Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя. Провадження № 1-кп-337-2/2014.

рішення, обіцяв підозрюваному в разі передачі йому 5000 грн, що судом не буде призначено покарання у вигляді позбавлення волі¹;

5) грубе порушення посадових інструкцій (5,43 %). Так, стажист дільничного інспектора, перебуваючи в добовому наряді ізолятора тимчасового тримання, 12.04.2010, грубо порушивши Інструкції «Про роботу ізоляторів тимчасового тримання органів внутрішніх справ», а також «Про організацію конвоювання затриманих та поміщених під варту осіб в органах внутрішніх справ України», без супроводу другого вивідного відкрив одночасно двері декількох камер для випуску затриманих до повітря на прогулянку, чим скористалися двоє затриманих, учинивши втечу з під варті з ІТТ Мелітопольського МВ УМВС у Запорізькій області². Інспектор відділу нагляду й безпеки Бердичівського виправного центру № 108 УДПтС України в Житомирській області в порушення п. 4 ст. 59 Кримінально-виконавчого кодексу України, інструкції інспектора відділу нагляду і безпеки 25.11.2012 відпустив засуджених у вільний від роботи час за межі охоронюваної території, які вчинили втечу з місця позбавлення волі³. Фельдшер спеціалізованої туберкульозної лікарні при Кременчуцькій виправній колонії № 69 УДПтС України в Полтавській області, умисно порушуючи підп. 6, 13, 14 п. 1 та підп. 2 п. 2 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», положення про спеціалізовану туберкульозну лікарню, посадову інструкцію фельдшера туберкульозного відділення, накази та інструкції управління Державної пенітенціарної служби, 24.04.2014 приховав від чергового та незаконно намагався пронести на територію колонії заборонені наркотичні засоби⁴;

б) використання отриманої службової інформації з корисливою метою (0,57 %).

Серед способів дій службової особи, які пов'язані з насильством, застосуванням зброї, або таких, що ображають особисту гідність потерпілого, найбільш поширенішими є такі:

1) залякування, шантаж, нанесення ударів, заламування рук, знущання, застосування спеціальних засобів, у тому числі й заборонених (70,29 %). Так, дільничий інспектор Сосновського райвідділу міліції м. Черкаси Черкаської області 29.06.2016, дославши патрон у патронник, погрожував затриманому зброєю⁵. Прапорщик спецпідрозділу «Беркут», що брав участь у розгоні та силовому звільненні Майдану Незалежності, 18.02.2014 застосував проти протестантів заборонені на території України спеціальні засоби виробництва Російської Федерації, а саме: світло-шумові гранати «Факел-С»,

¹ Архів Придніпровського районного суду м. Черкаси. Справа № 711/108/15-к.

² Архів Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області. Справа № 320/8828/13-к.

³ Архів Радомишльського районного суду Житомирської області. Справа № 289/2142/13-к.

⁴ Архів Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області. Справа № 537/2740/14-к.

⁵ Архів Черкаського районного суду Черкаської області. Провадження № 1-кп/707/8/17.

«Зоря-2», «Пламя-М», ручні гранати подразнюючої та світло-шумової дії «Дрофа», ручні аерозольні гранати «Дрейф-2»¹. Старший інспектор взводу вогневої підготовки 2-ї роти спеціального призначення військової частини 3028 внутрішніх військ МВС України 22.01.2014 прицільно наніс одному з учасників акції протесту біля стадіону «Динамо» імені В. Лобановського удар в обличчя дерев'яним держакон льодоруба, чим спричинив тілесні ушкодження та фізичний біль². Командир першого оперативного взводу роти міліції особливого призначення «Беркут» УМВС України в Житомирській області 19.10.2012 у складі патруля доставив до обласного наркологічного диспансеру затриманого для освідчення стану алкогольного сп'яніння. У приміщенні диспансеру він узяв потерпілого за руку й різко завів її за спину, обернувши її навколо осі назовні. Унаслідок зазначеного насильства потерпілому заподіяно тілесні ушкодження у вигляді косяго гвинтоподібного перелому середньої третини правої плечової кістки з розходженнями по лінії перелому, що призвело до довготривалого розладу здоров'я³. Оперуповноважені сектору карного розшуку Фрунзенського РВ ХМУ ГУМВС у Харківській області 13.12.2010 силою посадили потерпілого в автомобіль «Мазда» та повезли його до відділу міліції. При намірі потерпілого подзвонити дружині й повідомити, що його везуть до міліції, один із співробітників карного розшуку вибив у нього телефон і почав наносити удари кулаком в потилицю. Приїхавши до райвідділу міліції, співробітники не зареєстрували в установленому порядку факт затримання й доставки, завели потерпілого до кабінету №28 сектору карного розшуку, зв'язали руки, наділи протигаз, у шланг якого вставили прикурени цигарки, потерпілий, надихавшись диму, знепритомнів. Декілька разів знімали протигаз, приводили потерпілого до тями, знову били, вимагаючи адресу особи, яка нібито здійснила напад на батька одного зі співробітників карного розшуку⁴;

2) тривале позбавлення людини їжі, питва або тепла (8,00 %). Так, співробітники сектору боротьби з незаконним обігом наркотиків лінійного відділу на ст. Дарниця УМВС України на Південно-Західній залізниці 30.11.2010 доставили до відділу затриманих, закрили їх у вільному кабінеті й утримували протягом декількох діб, з тим щоб останні зізналися, де вони зберігають наркотичні засоби. Затримані були позбавлені можливості вільно пересуватися, належно харчуватися, споживали технічну воду, а свої природні потреби справляли в пластикові пляшки⁵;

3) незаконне поміщення особи до камери для адмінзатриманих на підставі складання фальсифікованих протоколів про адміністративні правопорушення (1,71 %). Так, дільничий інспектор Диканського РВ ГУМВС України в Полтавській області 11.08.2009 без належної реєстрації та достатніх

¹ Архів Подільського районного суду м. Києва. Провадження № 1-кп/758/581/15.

² Архів Печерського районного суду м. Києва. Справа № 757/11939/14-к.

³ Архів Житомирського районного суду Житомирської області. Справа № 278/633/14-к.

⁴ Архів Фрунзенського районного суду м. Харкова. Провадження № 1-кп/645/12/14.

⁵ Архів Дарницького районного суду м. Києва. Справа № 1/753/33/14.

правових підстав помістив потерпілого до камери для адмінзатриманих і утримував його протягом декількох годин із метою отримання зізнання про місце знаходження саморобного стріляючого пристрою для покращення показників своєї власної роботи¹;

4) насильне утримання потерпілого в певному місці (1,14 %). Так, оперуповноважені сектору карного розшуку Московського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області за межами адміністративної території обслуговування затримали потерпілого та відвезли його на дачу, де прикували наручниками до батареї й утримували протягом декількох діб, вимагаючи з батьків 8 тис. грн за непритягнення їх сина до кримінальної відповідальності²;

5) намагання силою вивезти потерпілого службовим транспортом і здійснити з ним фізичну розправу або вимагання грошових коштів (0,57 %). Так, співробітники дорожньо-патрульної служби батальйону дорожньо-патрульної служби для обслуговування доріг державного значення ГУМВС України в Харківській області разом із головним інспектором відділу боротьби з незаконним переміщенням наркотиків і зброї служби боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил Харківської митниці 28.04.2010 зупинили автомобіль і наказали потерпілим вийти з нього для проведення огляду транспортного засобу та особистих речей. Коли водій намагався сфотографувати незаконні дії співробітників правоохоронних органів, один із них ударив його та надів наручники. Далі положили в салон автомобіля потерпілих пакет чорного кольору, перемотаний прозорою липкою стрічкою, з невстановленим умістом. Створивши уяву в потерпілих, що вони будуть нести кримінальну відповідальність за вчинення злочину у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, насильно посадили їх у різні автомобілі й повезли в невідомому напрямку, постійно погрожуючи та вимагаючи 2 тис. дол. США за непритягнення до кримінальної відповідальності³.

Висновки. Отже, форми та способи перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів належать до визначальних елементів криміналістичної характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень, обумовлюючи специфіку кореляційних зв'язків із суб'єктом злочину, знаряддями, місцем, часом та іншими обставинами.

ФОРМЫ И СПОСОБЫ ПРЕВЫШЕНИЯ ВЛАСТИ ИЛИ СЛУЖЕБНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ СОТРУДНИКАМИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Федоренко М. С.

Рассмотрены формы и способы превышения власти или служебных полномочий сотрудниками правоохранных органов как структурные элементы криминалистической характеристики. Отмечено, что использование терминов «форма»

¹ Архів Котельвського районного суду Полтавської області. Справа № 1613/343/2012.

² Архів Московського районного суду м. Харкова. Справа № 667/1960/14-к.

³ Архів Красноградського районного суду Харківської області. Провадження № 1-кп/626/2/2015.

и «способ» к действиям по превышению власти или служебных полномочий свидетельствует об усложненной структуре этих противоправных деяний, которые внешне проявляются в формах, а реализуются в системе умышленных противоправных действий правоохранителей, направленных на достижение преступной цели. Форма отражает внешний аспект действий по превышению власти или служебных полномочий (заведомо незаконные задержания, привод или арест; нарушение права на защиту; нарушение неприкосновенности жилища; уничтожение или повреждение чужого имущества; нарушение тайны переписки, телефонных разговоров, телефонной и другой корреспонденции, которые передаются средствами связи или через компьютер; принуждение давать показания и сообщать сведения, подписывать незаконно составленные протоколы; лишение свободы или ограничение свободы действий или перемещения), а способ – внутренний, то есть как осуществлено превышение власти или служебных полномочий, например, через отдавание неправомερных приказов, распоряжений подчиненным, подписание документов от имени вышестоящих лиц, запугивание, шантаж, нанесение ударов задержанному, издевательство, неправомερное применение специальных средств, в том числе и запрещенных; продолжительное лишение человека пищи, питья или тепла; незаконное помещение лица в камеры для админзадержанных на основании составления фальсифицированных протоколов об административных правонарушениях; насильственное удержание пострадавшего в определенном месте; стремление силой вывезти пострадавшего служебным транспортом и осуществить с ним физическую расправу или требование денежных средств и т. п. Поэтому в криминалистической характеристике превышения власти или служебных полномочий сотрудниками правоохранительных органов должна отражаться информация как о формах, так и о способах превышения.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика преступлений, элементы криминалистической характеристики преступлений, формы и способы в структуре превышения власти или служебных полномочий сотрудниками правоохранительных органов, классификация форм и способов превышения власти или служебных полномочий.

FORMS AND METHODS OF EXCESS OF POWER OR PERSONAL AUTHORITIES BY LAW ENFORCEMENT OFFICIALS

Fedorenko M. S.

Forms and methods of excess of power or personal authorities by law enforcement officials as structural elements of criminalistic description are considered. It is noted that use of the terms “form” and “method” to acts of excess of power or personal authorities testifies to complicated structure of these unlawful acts that appear outwardly on the forms, but are implemented in the system of certain deliberate illegal actions of law enforcement officers aimed at achieving a criminal purpose. Form reflects external aspect of actions regarding of excess of power or personal authorities (obviously illegal detention, bringing or arrest, violation of the right to protection, violation of housing inviolability, destruction or damage to another’s property, violation of correspondence secret, telephone conversations, telephone and other correspondence, transmitted by communication means or through a computer; coercion to offer testimony and report information; sign illegally written protocols; imprisonment or restriction of freedom of action or relocation) and the method is internal, namely how the excess of power or personal authority was carried out,

for example, through giving unlawful commands, orders to subordinates; signing of documents on behalf of superior persons; intimidation, blackmail, striking, use of special means, including prohibited; prolonged deprivation of a person food, drink or heat; unlawful placement of a person into a camera for administrative substantiated on the basis of falsified protocols on administrative violations; forced victim detention at certain place; attempts to force the victim to transport by means of official vehicle and physical punishment or extortion of money, etc. Therefore, in the criminalistic description of excess of power or personal authorities by law enforcement officials, information should be reflected both on the forms and their methods.

Keywords: criminalistic description of crimes, elements of criminalistic description of crimes, forms and methods in the structure of criminalistic description of power excess or personal authorities by law enforcement officials, classification of forms and methods of power excess or personal authorities by law enforcement officials.

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.15>

УДК 343.98

І. В. Парфіло, аспірант кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
E-mail: kafkrim1@gmail.com

ФАЛЬСИФІКОВАНІ ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Досліджено фальсифіковані лікарські засоби як предмет злочинного посягання в структурі криміналістичної характеристики фальсифікації й обігу фальсифікованих лікарських засобів. Проаналізовано основні канали та джерела надходження на фармацевтичний ринок України фальсифікованих лікарських засобів. Доведено, що побудова ефективної методики розслідування досліджуваної категорії злочинів передбачає проведення криміналістичного аналізу предмета злочинного посягання і його значення для побудови криміналістичної характеристики розглядуваних злочинів. Досліджено поняття та кримінально значущі ознаки фальсифікованих лікарських засобів. Запропоновано криміналістичну класифікацію фальсифікованих лікарських засобів за: способом підробки; фармакологічною групою; зовнішньою формою; способом захисту упаковки чи етикетки; правовим режимом обігу лікарського засобу. Сформульовано наукові підходи та пропозиції щодо вирішення дискусійних проблем криміналістичного дослідження фальсифікованих лікарських засобів і їх значення для формування методики розслідування цієї категорії злочинів.

Ключові слова: фальсифіковані лікарські засоби, предмет злочинного посягання, обіг фальсифікованих лікарських засобів, криміналістична характеристика фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Сучасний період формування правової держави в Україні характеризується загостренням загальної кримінальної ситуації, пов'язаної з поглибленням економічної, соціальної та політичної кризи в суспільстві. Це, своєю